SITUAŢIONALUL /ACELA/ ÎN TEXTE LITERARE ACTUALE

THE SITUATIONAL /ACELA/ 'THAT' IN CONTEMPORARY LITERARY TEXTS

(Abstract)

The present paper belongs to the more recent research dedicated to discourse phenomena. It aims to describe and investigate, in a cognitive framework, four discourse functions carried out by distal demonstrative *acela* 'that' in contemporary literary texts: the situational function, the symbolic function, the generic function, the evocational function.

The examples analyzed show that the literary text has a particular structure that presupposes the imaginary transposition of the utterer and the reader into the fictional reality. This fact has implications for the interpretation of discourse phenomena. Considering this, the present paper represents only a starting point for future research.

Keywords: discourse function, discourse, deixis, demonstrative.

1. Introducere

Cercetările recente efectuate în literatura de specialitate în privinţa fenomenelor discursive pun în evidenţă, pe de o parte, diversitatea punctelor de vedere în legătură cu deixisul şi anafora şi, pe de altă parte, varietatea şi complexitatea sistemelor deictice din diferite limbi. Multitudinea studiilor dedicate demonstrativelor deictice şi anaforice relevă importanţa şi interesul specialiştilor pentru acest domeniu.

Articolul de faţă îşi propune să denumească şi să descrie, într-un cadru cognitiv, patru funcţii discursive ale demonstrativului de depărtare în texte literare actuale[1]. Punctul de plecare al demersului nostru îl constituie articolul

[1] Lucrarea nu urmăreşte o descriere exhaustivă a funcţiilor, ci doar un model de analiză pentru limba română.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

lui Himmelmann 1996. În cadrul utilizării situaţionale din clasificarea lui Himmelmann vom identifica, pentru limba română, funcţia situaţională propriu-zisă, funcţia simbolică, funcţia de încadrare generică, funcţia de evocare. Unele dintre funcţiile analizate (funcţia situaţională propriu-zisă, funcţia simbolică, funcţia de încadrare generică) au fost menţionate mai mult sau mai puţin tangenţial în bibliografia studiată (nu neapărat sub denumirea de *funcţii*) sau au fost înglobate sub diverse forme în diferite cercetări (Lakoff 1974; Corblin 1987; Himmelmann 1996; Diessel 1999; Nedelcu 2005; Vasilescu 2012b), fără a fi clar delimitate pentru categoria demonstrativelor şi fără a beneficia de studii aprofundate. Alte funcţii (dintre cele enumerate), care nu au mai fost menţionate în lucrări anterioare, au fost denumite, descrise şi ilustrate prin exemple pentru limba română (funcţia de evocare).

Exemplele selectate au în vedere demonstrativele de depărtare */acela/* şi */ăla/*[1], care se deosebesc în funcţie de registrul stilistic şi de origine (GBLR 2010: 134). Vom urmări demonstrativele din punct de vedere *discursiv*, în legătură cu fenomenul de deixis[2].

Romanele *Orbitor* şi *Cel mai iubit dintre pământeni* (vol I, II, III) din corpusul elaborat de Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale* (CILR) vor constitui *surse* ale lucrării de faţă.

Am ales tratarea împreună a pronumelor şi a sintagmelor demonstrative[3] (=grupuri constituite dintr-un adjectiv demonstrativ şi un nominal), – chiar dacă în procesul identificării referentului ele nu sunt total echivalente, sintagma

[1] Vom avea în vedere întreaga paradigmă a formelor standard, ilustrate mai sus prin masculin singular, cazul nominativ (acela, aceia, aceea, acelea, aceluia etc.) şi variantele populare, colocviale (pronominale – ăla, ăia, alea etc. sau adjectivale – numai în postpoziţie: /N ăla/, /N aia/ etc.), care funcţionează ca deictice.

[2] Pentru diferenţierea deixisului de anaforă vom utiliza criteriul textual. Conform acestui criteriu, toate entităţile extratextuale prezente în memoria imediată a interlocutorului, pe care orientarea cognitivă le plasează în categoria anaforei, vor fi considerate deictice. Demonstrativele (atât pronumele, cât şi adjectivele) se caracterizează, ca parte a sistemului deictic şi anaforic, prin dependenţă interpretativă; ele nu pot desemna decât un obiect anterior menţionat sau reperabil în contextul imediat (fr. *désignateurs contextuels*, Corblin 1987: 205; *désignateur(s) sémantiquement incomplet(s)*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 14). Ele tind să „neutralizeze" distincţia dintre anaforă şi deixis, datorită unei caracteristici de bază: pot trimite fie la un obiect cunoscut, fie la un obiect nou-introdus în discurs, drept pentru care au mai fost denumite *demonstrative insolite* (fr. *démonstratifs insolites*), *forme cu două feţe* (fr. *formes à deux faces*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 15) sau *marcatori hibrizi* (fr. *marqueurs hybrides*, Kleiber 1994: 211, Léonard 1998: 67).

[3] Ariel (1990: 58) utilizează sintagma „expresie referenţială" şi pentru gruparea *adjectiv + nume*, dar şi pentru ocurenţele pronominale demonstrative.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

demonstrativă având în plus şi o funcţie de dezambiguizare –, deoarece ambele categorii sunt lipsite de autonomie referenţială şi deoarece, cu mici excepţii, acestea îndeplinesc aproximativ aceleaşi funcţii discursive.

Vom urmări, pentru fiecare funcţie în parte, acelaşi demers: motivarea alegerii denumirii funcţiei, asemănări sau/şi diferenţe cu alte funcţii, mijloace (tipare) de realizare, exemplificare.

Pe lângă trăsăturile generale care diferenţiază limba vorbită de limba scrisă[1], există particularităţi specifice fiecărei varietăţi discursive scrise (text literar, ştiinţific, juridic sau jurnalistic) cu implicaţii diferite asupra funcţiilor (discursive) discutate.

Textul literar este un produs discursiv ficţional. Structura particulară a situației de comunicare din textul narativ literar este caracterizată prin faptul că, pe fundalul general al relației de bază *emițător–receptor*, actualizată ca relație între scriitor și cititor(i), se conturează alte relații, care decurg din condiția de mimesis a literaturii (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 30). Analogul emițătorului în textul narativ poate fi autorul, naratorul sau personajul. În acest context, demonstrativele reprezintă o punte între realitatea tangibilă şi lumea abstractă a imaginaţiei (Felson 2004: 253). Pentru a le descifra conţinutul şi a le construi referinţa, interpretul trebuie să identifice elementele contextului.

În discursul indirect liber, frecvent în textele beletristice analizate, există „contexte de eterogenitate enunţiativă în care apare toleranţa crescută a lectorului pentru formele deictice noncanonice” (Reichler-Béguelin 1994: 19). Locutorul se confundă cu personajul căruia îi evocă gândurile, sentimentele ca şi cum ar fi ale sale, iar demonstrativul (spre deosebire de articolul hotărât) aduce informaţii inedite, marchează gândirea personală a locutorului, are o interpretare empatică şi experienţială.

Transpunerea imaginară a locutorului şi a cititorului în realitatea ficţională a fost încadrată de Bühler în categoria *deixisului am Phantasma* – deixisul ficţional sau imaginar (engl. *imagination-oriented deixis*, Bühler [1934] 2011: 137–157) – un caz complex de deixis.

Date fiind trăsăturile textului beletristic, alternanţa discursului naratorului (care relatează uneori la persoana a treia) cu discursul personajelor (realizat la persoana întâi), în cadrul utilizării situaţionale sunt bine reprezentate toate funcţiile demonstrativelor în discuţie (vezi **2**, *infra*).

---

[1] Dintre acestea, enumerăm: diferenţierea între două tipuri de discurs – oral, situaţional vs. scris, impersonalizat, coprezenţa interlocutorilor într-o anumită situaţie de comunicare, manifestarea spontaneităţii şi a economiei în limbă, posibilitatea dezambiguizării mesajului pe măsura producerii acestuia în textul oral faţă de lipsa acestor trăsături în textul scris (Ionescu-Ruxăndoiu 1995: 12).

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

2. Funcţii discursive ale demonstrativului de depărtare în textele literare

Funcţiile pe care le vom descrie în continuare pot fi încadrate în utilizarea situaţională din clasificarea lui Himmelmann (1996). Această utilizare cuprinde entităţi aflate în contextul extralingvistic, denumite în bibliografie şi *exoforice* (Halliday, Hassan 1976: 33; Himmelmann 1996: 219; Diessel 1999: 94–95; Strauss 2002: 136).

Având în vedere criteriul prezenţei referentului în contextul extralingvistic, în lucrarea de faţă vom include în categoria situaţionalelor atât demonstrativele al căror referent este prezent în contextul imediat (deicticele propriu-zise), cât şi demonstrativele al căror referent (extralingvistic, de asemenea) face parte din universul comun de cunoştinţe al unei comunităţi[1].

2.1. Funcţia situaţională propriu-zisă (gestuală)

Această funcţie exprimă trăsătura de bază a utilizării situaţionale, şi anume indicarea prin ostensiune a elementelor din realitatea imediată (Himmelmann 1996: 219–224; Diessel 1999: 94–95).

Mijloacele de realizare sunt atât pronumele, cât şi sintagma demonstrativă, atât formele literare (antepuse sau postpuse), cât şi formele populare[2]. Aceste mijloace însă nu sunt la fel de frecvente[3], nici la fel de variat reprezentate ca în cazul lui *acesta*. Frecvenţa redusă a demonstrativului de depărtare cu funcţie deictică propriu-zisă îşi poate avea explicaţia în faptul că locutorul indică mult mai adesea elemente aflate în imediata sa apropiere.

Deicticele propriu-zise sunt mai dificil de recunoscut în textele literare scrise la persoana întâi, în stil indirect liber. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcerile înapoi) caracterizează aproape toate ocurenţele din romanele analizate. Fluctuaţiile ocurente în cadrul temporal al naraţiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate

[1] Spre deosebire de Kleiber (1994: 25–28) şi Cornish (1995; 2011: 6), care încadrează elementele *cunoscute* (sau deja prezente în memoria discursivă a interlocutorilor) *în categoria anaforei (memoriale)*, în această lucrare, vom considera că atât entităţile din contextul situaţional, cât şi cunoştinţele mutuale ale interlocutorilor – adică tot *ceea ce are referinţă exoforică, exterioară textului –, fac(e) parte din categoria deixisului* (vezi şi Vasilescu 2012a: 538, Diessel 1999, Levinson 2004).

[2] Din cauza limitei de spaţiu impuse, nu vom putea ilustra în detaliu toate tiparele enumerate; pentru această funcţie vom recurge la un singur exemplu semnificativ, în care demonstrativul se realizează prin pronume. Pentru celelalte funcţii, vom selecta, de asemenea, exemple sugestive.

[3] De exemplu, conform analizei pe un număr de 6000 de cuvinte din fiecare varietate stilistică, în textul literar am înregistrat 5 ocurenţe ale situaţionalului de apropiere şi nicio ocurenţă a demonstrativului de depărtare, iar în textul oral am înregistrat numai 7 ocurenţe ale situaţionalului de depărtare, faţă de 31 de ocurenţe ale situaţionalului de apropiere.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

(trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat, deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relaţiile temporale se limitează la timpul gramatical şi la prezenţa adverbelor de timp. Naratorul-personaj se deplasează prin memorie, într-un spaţiu diferit de cel al enunţării, un spaţiu care nu coincide cu *aici ficţional*, unde sunt transferate coordonatele sale. De aceea, cititorul are nevoie de mecanisme suplimentare, cum ar fi analiza de ansamblu, inferenţele, pentru a deduce coordonata temporală a centrului deictic. Pentru ilustrare, am ales exemplul (1).

Personajul Petrini relatează o întâmplare din trecutul său – ziua în care, ieşit la plimbare, a început o relaţie cu casiera de la serviciu:

(1) *Trecătorii pe care îi zăream pe aici nu erau niciodată grăbiţi... loc de plimbare pe acest bulevard larg cu numeroase vitrine în care altădată erau expuse în multicolore lumini orbitoare blănuri scumpe, mătăsuri, galanterii luxoase, ceasornicării şi bijuterii scânteietoare la preţuri atât de mari, încât te liniştеai pe deplin contemplându-le: e perfect, îţi spuneai, n-o să ai niciodată atâţia bani ca să cumperi ceva din aceste vitrine, şi chiar dacă nu gândeai ca Socrate („ce de lucruri de care n-am nici o trebuinţă”) sentimentul de detaşare era acelaşi... Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră... La primul colţ... Reapăru în faţă... Hm! Cum să semene, e chiar ea, taiorul ei verde... Nu se dusese deci acasă?... Dispăru... [...] Era ea... Se opri lângă uşă şi ceea ce gândii eu se citea şi pe chipul ei: ce-o fi căutând?... Ce-oi fi căutând?!... O luă încet printre rânduri şi în mijlocul braseriei se opri...* (CILR-CMI III, p. 22–23).

Aici apare un caz complex de deixis imaginar, care implică schimbarea punctului de referinţă: cititorul îşi asumă unghiul de vedere al personajului care nu mai relatează întâmplări din „realitatea” sa imediată, ci rememorează evenimente trecute. Lucrurile se complică deoarece perspectiva se schimbă de la un enunţ la altul, de la un cuvânt la altul. Nivelul poveştii şi nivelul povestirii, trecutul şi prezentul alternează: acum-*altădată*, *e perfect, îţi spuneai*, *e chiar ea* - *era ea, ia te uită*. Uneori personajul utilizează deictice temporale (pe aici, pe acest bulevard, aceste vitrine) care dau impresia că situaţia propriu-zisă (întâlnirea celor doi) se derulează simultan cu relatarea, alteori imperfectul creează distanţă în timp (*zăream*, *nu erau* [...] *grăbiţi*, *te liniştеai* etc.). În acest context, enunţul din care face parte sintagma demonstrativă nu poate fi plasat decât în prezentul întâlnirii cu casiera, ca făcând parte din gândurile nerostite ale personajului (chiar din momentul în care o observă): *Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră...* Adjectivul demonstrativ nu implică o distanţă în timp (rememorare), ci redă aici distanţa spaţială în raport cu personajul-narator.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

2.2. Funcţia simbolică

Uzul simbolic al demonstrativelor include situaţiile în care utilizarea exoforică nu se limitează la referenţii concreţi, prezenţi în contextul imediat, ci include şi entităţi care nu sunt imediat vizibile în situaţia de comunicare[1] (Himmelmann 1996: 220; Diessel 1999: 94). Deosebirea faţă de funcţia situaţională propriu-zisă constă în natura referentului. În timp ce pentru utilizarea situaţională propriu-zisă referentul este concret, este un obiect bine delimitat, identificabil (gestual) în situaţia de comunicare imediată, în cazul funcţiei simbolice, referentul situat în contextul extralingvistic, dar nu în situaţia de comunicare imediată, ci prezent în stare latentă la nivelul cunoştinţelor mutuale şi reactualizat, la nevoie, prin limbaj.

Diferenţa faţă de *acesta* situaţional simbolic constă în faptul că, în cazul demonstrativului de depărtare, referentul nu este o stare de fapt perceptibilă *în momentul vorbirii* (*vremea asta de-afară* IVLRA, p. 180*, criza asta financiară* IVLRA, p. 28 etc.) sau într-un interval mai larg care include şi prezentul apropiat (în **această** vară), ci o realitate presupusă ca fiind cunoscută interlocutorului prin experienţă anterioară şi reactualizată la nivel mental în momentul vorbirii[2]. Spre deosebire de *acela* evocator (vezi *infra*, Funcţia de evocare) – cu care se aseamănă prin absenţa referentului din situaţia de comunicare imediată –, *acela* cu funcţie simbolică nu implică ideea de timp (*beţele-alea, maidanezii ăia*, situaţionale simbolice vs. *în acea perioadă, în clipa / vremea aceea*, situaţionale de evocare); în schimb, situaţionalul simbolic implică ideea de apropiere afectivă şi poate fi considerat o strategie de „captare" a interlocutorului, de implicare activă şi afectivă a acestuia în evenimentele relatate. Exemplele selectate constituie o dovadă suplimentară că afectivitatea transpare din orice act de limbaj (Vasilescu 2012b: 575–577). Elementul unificator al acestor exemple este *proeminenţa* şi *accesibilitatea* ca reprezentări mentale ale referentului (Ariel 1990: 31).

Ca şi în cazul demonstrativului de apropiere, modalitatea de realizare este sintagma demonstrativă, alcătuită predominant din nume însoţit de adjectivul demonstrativ, forma populară, *ăla* postpus ± alt determinant: *N + /ăla/ ± alt det*. Mai rar este întâlnit şi tiparul în care numele comun este înlocuit cu un nume propriu articulat sau nu, conform schemei: *N. pr. {± art. hot.} + /ăla/*; alteori, cu funcţie simbolică poate fi întâlnită şi structura cu determinant demonstrativ de depărtare, forma literară (ante- sau postpus) alături de nume, însoţit sau nu de alt determinant: */acel/ + N (+ /acela/) ± alt det.*

Faptul că deicticele simbolice trimit la un referent real, situat în contextul extralingvistic, prezent în stare latentă la nivelul cunoştinţelor mutuale şi

[1] Exemplul din bibliografie este: *This city stinks*, unde oraşul ca întreg nu este vizibil (Levinson 1983: 66, *apud* Diessel 1999: 94).

[2] C:# *atât deştepţi (sic!) ce sânt* ***câinii ăia↑ maidanezii ăia↑*** *c-au învăţat să traverseze strada pă trecerea [de pietoni.* (ROVA, p. 57).

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

reactualizat, la nevoie, prin limbaj este susţinut şi prin exemplul (2). Astfel, în general, orice om ştie că asiaticii folosesc beţişoare pe post de tacâmuri (replicile aparţin personajului-narator şi bunicii sale, aflaţi împreună la masă):

(2) *„(Nu prea merg sardelele cu vin roşu!).” „Astea sânt prostii, zise ea, am auzit că japonezii mănâncă dulcele înainte de masă, încep cu prăjiturile şi pe urmă mănâncă orezul ăla al lor cu beţigaşele alea (cum or fi putând!)* (CILR-CMI III, p. 10).

În unele situaţii, deşi numele propriu este anterior menţionat, acesta nu constituie şi *antecedentul* sintagmei demonstrative:

(3) *Foarte puţini, cei mai răi, ca Porumbel, ajungeau la sfârşitul celor opt clase fără cravată la gât. Dar Porumbel îi înjura pe profesori în faţă, fuma şi într-a opta s-a însurat, aşa că scăpase şcoala de el.* [...] *Vreme de vreo zece ani fusese derbedeul şcolii, ajunsese de poveste. ”Vrei s-ajungi ca Porumbel?” le ziceau învăţătoarele copiilor răi, sau care nu învăţau. Chiar şi mama lui Mircea nu-i mai zicea, când venea de la joacă murdar şi cu cămaşa scoasă din pantaloni, „arăţi ca Zdrelea”, sau „parcă eşti scos din fundul pisicii”, ci „parc-ai fi Porumbel ăla”* (CILR-O, p. 220).

Porumbel ăla nu se interpretează ca anaforic, deoarece numele apare la două niveluri discursive diferite: prima dată în planul naratorului, ca primă menţiune (primă desemnare a referentului), iar apoi în planul personajelor – sintagma demonstrativă; replica dintre ghilimele nu coincide cu situaţia „actuală” de comunicare (vezi şi Cornish 2011: 26). Prin urmare, făcând apel la universul comun de cunoştinţe al celor două personaje, sintagma demonstrativă are funcţie situaţională simbolică.

2.3. Funcţia de încadrare generică

Am propus această denumire, deoarece referentul la care trimite demonstrativul este încadrat într-o (selectat dintr-o) clasă de entităţi de acelaşi fel, prezente în situaţia de comunicare imediată sau care fac parte din universul de cunoştinţe generale (vezi şi Nedelcu 2005: 153–160).

Această funcţie seamănă cu funcţia simbolică prin faptul că se realizează prin sintagmă demonstrativă care conţine forma scurtă a demonstrativului de depărtare (*ăla*) şi prin includerea entităţilor care nu sunt imediat vizibile în situaţia de comunicare, dar nu se confundă cu aceasta din următoarele motive: (a) diferă structura sintagmei demonstrative (nume + adj. demonstrativ ± alt determinant – în cazul funcţiei simbolice) *vs.* nume + prepoziţia de / din (dintr-) + pronume demonstrativ popular ± alt determinant – în cazul funcţiei de încadrare generică şi (b) numele din structura situaţionalelor de încadrare generică sunt predominant concrete.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

Într-un fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, personajul-narator este vizitat în chirie de Suzy Culala; este o prietenă care admiră de la fereastră peisajul şi îşi imaginează replici spuse de plopii care se văd, de chelnerii cârciumii de jos, ca în exemplul:

(4) *„Daaa, şi acolo jos e o cârciumioară (şi continuă acum imitând cârciumioara), unde puteţi veni să mâncaţi, avem grătar şi salată din aia mare şi fragedă cu oţet şi untdelemn şi un petit vin blanc, din care puteţi să beţi şi o sticlă întreagă, fără să vă ameţiţi..."* (CILR-CMI III, p. 56).

Alternează structurile cu singur determinant demonstrativ cu structurile cu doi determinanţi, dar variază şi prepoziţiile: *de/din*, fără implicaţii semantice. În combinaţie cu singularul, prepoziţia pierde sensul partitiv şi dobândeşte rol de relaţie în cadrul grupului nominal, iar demonstrativele capătă sens calificativ (Vasilescu 2005: 252). Demonstrativul nu trimite cu precizie la un antecedent sau substitut din discurs sau la o entitate uşor accesibilă deictic în situaţia de comunicare (Vasilescu 2009: 116). Sintagma trimite la universul comun de cunoştinţe, împărtăşite, familiare, putând fi glosată: „de genul acesta, pe care-l ştii şi tu".

2.4. Funcţia de evocare (sau funcţia „narativă")

Luând în considerare criteriul textual în stabilirea limitelor dintre anaforă şi deixis (vezi *supra*, nota 3), am considerat necesară delimitarea ca subclasă şi includerea în categoria largă a situaţionalelor (a deicticelor) a tuturor exemplelor care trimit, pe de o parte, la elemente *trecute*, *comune* interlocutorilor/cititorilor, fără să existe în text un referent precis (deci fără să se confunde cu anafora) (a) şi, pe de altă parte, a elementelor (nepartajate) din *trecutul* locutorului (jurnalist, narator sau vorbitor obişnuit care relatează *ceva* la un moment dat), elemente pe care cititorul le imaginează, le construieşte mental pe parcursul derulării „istoriei" (b). În cazul relatării unui eveniment trecut din propria existenţă (b), sintagma demonstrativă urmăreşte fie evocarea propriu-zisă a unui fapt, a unei persoane, a unui obiect, a unei senzaţii: *mirosul acela* (exemplul 5 *infra*) (b_1), fie fixarea în timp a evenimentului / a întâmplării: *în acea zi / din ziua aceea* (CILR-O, p. 118), *în acea clipă* (CILR-CMI III, p. 3) / *în clipa aceea* (CILR-CMI II, p. 7)*, acele secunde* etc. (b_2). În aceste situaţii (b_1 şi b_2), nu se mai poate vorbi despre un univers *comun* de cunoştinţe, despre o „istorie" comună, ci despre o convenţie între autor / narator şi cititor; primul (naratorul) evocă un eveniment din *trecutul* său (real sau imaginat), iar cel de-al doilea (cititorul) se transpune în situaţia creată.

Comună tuturor textelor în care apare această funcţie este ideea de temporalitate, raportarea la un moment temporal fix sau la o etapă trecută, încheiată, *evocată*.

Fără să propună un nume funcţiei, Strauss (2002: 138) încadrează exemplele cu demonstrativ de depărtare (din naraţiunile orale) care *tind să*

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

trimită la cunoştinţe împărtăşite, în cadrul referinţei non-forice (engl. *non-phoric reference*)[1], deoarece nu reprezintă o reluare anaforică sau cataforică a unui element menţionat anterior; referentul denotat nu apare decât în mintea vorbitorului (Halliday, Hassan 1976: 61).

În ceea ce priveşte modalităţile de realizare, funcţia de evocare este o funcţie realizată (în corpusul analizat) prin sintagmă demonstrativă, numai cu adjectiv demonstrativ de depărtare, astfel: adjectiv demonstrativ de depărtare (ante- sau postpus), forma literară + nume comun ± alt determinant.

Rolul adjectivului demonstrativ este să „întârzie" accesul la referinţă, în procesul construirii universului fictiv (în termenii lui Philippe 1998: 64, *la mise en attente de la référence*) în timp ce, în acelaşi context, demonstrativele de apropiere permit accesul direct la referinţă, având funcţie situaţională simbolică. În ceea ce priveşte numele comune, acestea sunt majoritatea nume de unitate temporală sau care sugerează timpul, precum: clipă, secunde, dimineaţă, după-amiază, noapte, zi/zile, epocă, vreme, timpuri etc.

Uneori, evocarea unei experienţe fictive „trecute" se face apelând şi la universul comun de cunoştinţe, la detalii. Este o modalitate specifică textului ficţional, prin care se creează impresia de realitate. În exemplul literar următor, mirosul grupurilor de ţigani trezeşte amintirea mirosului de ţară:

(5) *Grupuri de ţigani umpleau trotuarele, aşteptând tramvaiul pe vine, ele cu fuste creţe, înflorate portocaliu şi cărămiziu şi cu haine bărbăteşti, ei în costume negre, cu pălării, şezând pe saci umflaţi, incredibil de unsuroşi. Totuşi îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul acela inconfundabil de la ţară, unde se amestecă dospirea fructelor în butoaie de ţuică, leşia lăturilor aruncate în semicerc pe pământ, seva vegetaţiei copleşitoare care-ţi întunecă vara privirile* (CILR-O, p. 28).

Naratorul îl atrage pe cititor, îl implică în universul său ficţional; sintagma demonstrativă *mirosul acela* creează complicitate, face apel la elemente pe care chiar dacă nu le deţine, cititorul le construieşte „la trecut", ca şi cum şi le-ar reaminti pe măsură ce citeşte. Nu acelaşi efect l-ar fi avut omiterea adjectivului demonstrativ din sintagmă. În acest caz, conţinutul este prezentat neutru, iar legătura afectivă dintre narator şi cititor dispare:

(5') *Totuşi îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul Ø inconfundabil de la ţară, unde se amestecă* [...].

[1] Referinţa non-forică se corelează numai cu funcţia de modificator, nu şi cu cea de pronume (Strauss 2002: 145–146). Demonstrativul de apropiere cu referinţă non-forică îndeplineşte funcţia de prezentare (introductivă), deoarece referentul menţionat pentru prima oară aduce o informaţie nouă.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

3. Concluzii

Textul literar are o structură particulară, ce presupune transpunerea imaginară a locutorului şi a cititorului în realitatea ficţională, fapt care are implicaţii asupra interpretării fenomenelor discursive. Una dintre dificultăţile întâlnite în analiza noastră a fost identificarea deicticelor propriu-zise, pentru interpretarea cărora, în textele scrise în stil indirect liber, fiind necesare mecanisme suplimentare, precum analiza de ansamblu a textului şi inferenţele. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcerile înapoi) caracterizează aproape toate ocurenţele din romanele analizate. Fluctuaţiile ocurente în cadrul temporal al naraţiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate (trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relaţiile temporale se limitează la timpul gramatical şi la prezenţa adverbelor de timp.

Având în vedere cele menţionate, lucrarea de faţă nu este decât un punct de plecare pentru cercetările ulterioare.

SURSE

CILR: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale*.

CILR-O: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Orbitor.*

CILR-CMI I: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I.

CILR-CMI II: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II.

CILR-CMI III: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III.

ROVA: Dascălu Jinga, L. (coord.), 2011, *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus şi studii*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

Ariel, Mira, 1990, *Accessing Noun-Phrase Antecedents*, London – New York, Routledge.

Bühler, Karl, [1934] 2011, *Theory of Language. The Representational Function of Language*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

Corblin, Francis, 1987, *Indéfini, défini et démonstratif*, Genève, Librairie Droz S.A., p. 194–242.

Cornish, Francis, 1995, „Référence anaphorique, référence déictique et context prédicatif et énonciatif", *Sémiotique*, 8, p. 31–55.

Cornish, Francis, 2011, „Indexical Reference Within a Discourse Context: Anaphora, Deixis, «Anadeixis» and Ellipsis", *Journee d'Etude „Ellipse et anaphore"*, Institut Charles V, Universite Paris 7 (*http://halshs.archives-ouvertes.fr/*).

Diessel, Holger, 1999, *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Felson, Nancy, 2004, „Introduction", *Arethusa*, vol. 37, nr. 3, p. 253–266.

Gary-Prieur, Marie-Noëlle, 1998, „La dimension cataphorique du démonstratif. Étude de constructions à relative", *Langue française*, 120, p. 44–49.

Gary-Prieur, Marie-Noëlle, Martine Léonard, , 1998, „Le démonstratif dans les textes et dans la langue", *Langue Française*, 120, p. 5–20.

Léonard, Martin, 1998, „Démonstratifs balzaciens. Personnage et temporalité", *Langue française*, 120, p. 66-76.

Halliday, Michael A. K., Ruqaiya Hassan, 1976, *Cohesion in English*, London, Longman Group Limited.

Himmelmann, Nikolaus Paul, 1996, „Demonstratives in narrative discourse: a taxonomy of universal uses", în Fox, Barbara (ed.), *Studies in anaphora*, Amsterdam, John Benjamins, p. 205–254.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1991, *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Editura Academiei Române.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1995, *Conversaţia: structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Bucureşti, Editura All.

Kleiber, Georges, 1994, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.

Lakoff, Robert, 1974, „Remarks on *This* and *That*", în Bruck, Anthony, Michael W. LaGaly, Robert A. Fox (eds.), *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, Chicago, Chicago Linguistics Society, p. 345–356.

Levinson, Stephen C., 1983, *Pragmatics*, New York, Cambridge University Press.

Levinson, Stephen C., 2004, „Deixis and Pragmatics", în Horn,Laurence, Gregory Ward (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell, p. 1–63 (http://pubman.mpdl.mpg, data accesării: 19 februarie 2013, ora 18,00).

Nedelcu Isabela, 2005, „Mijloace de exprimare a partitivului în limba română", în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Limba română – Structură şi funcţionare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 153–160.

Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR 2010),* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Reichler-Béguelin, Marie-José, 1994, „L'encodage du texte écrit. Normes et déviances dans les procédés référentiels et dans le marquage de la cohésion", in L. Verhoeven and A. Teberosky (eds.), *Proceedings of the Workshop on Understanding early literacy in a developmental and cross-linguistic approach*, vol. II, Strasbourg, European Science Foundation, p. 175–204.

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)

Strauss, Susan, 2002, „*This*, *That* and *It* in Spoken American English: A Demonstrative System of Gradient Focus", *Language Sciences*, 24, p. 131–152.
Vasilescu, Andra, 2005, „Pronumele", în Guţu Romalo, Valeria (ed.), *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Vasilescu, Andra, 2009, „Elemente de dinamică discursivă a pronumelui", în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale şi discursive*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 115–162.
Vasilescu, Andra, 2012a, „Deicticele discursive", în Chelaru-Murăruş, Oana, Maria Cvasnîi-Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Uşurelu, Rodica Zafiu (eds.), *Text şi discurs: omagiu Mihaelei Mancaş*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 537–552.
Vasilescu, Andra, 2012b, „Deicticele empatetice", în Constantinescu, Mihaela, Gabriela Stoica, Oana Uţă Bărbulescu, Rodica Zafiu (eds.), *Modernitate şi interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică, Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 569–586.

Mariana Gherghina CĂLIN
Universitatea din Bucureşti

BDD-V4290 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:10 UTC)